

УДК 336.77:338.43

Божидарнік Т. В., д.е.н., професор
Луцький національний технічний університет

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК УКРАЇНИ

У статті розкриваються проблеми розвитку молокопродуктового підкомплексу, зумовлені стагнаційними процесами в аграрній сфері у 90–х рр. XX ст. Аналізуються основні аспекти фінансової підтримки державою процесів розширеного відтворення індустрії молочного скотарства. Обґрунтовано основні пріоритети модернізації основних сегментів молокопродуктового підкомплексу з ідентифікацією джерел та методів їх фінансування. Доводиться необхідність формування на базі виробників молока та молокопереробних підприємств інтегрованих підприємницьких об'єднань вертикального типу, що дасть можливість суттєво збільшити обсяги фінансування проєктів техніко-технологічної модернізації та розбудови інфраструктури молокопродуктового підкомплексу.

Ключові слова: фінансове забезпечення, дотація, молочне скотарство, молокопереробні підприємства, інвестування, вертикально інтегровані підприємницькі об'єднання.

Bozhydarnik T.

FINANCIAL SUPPORT MODERNIZATION OF DAIRY SUB APK UKRAINE

The article deals with the problem of dairy subcomplex due process stagnation in agriculture in the 90 's of last century. The basic aspects of financial support from the state increase its dairy farming industry. The basic priorities of modernization of the main segments of the dairy subcomplex identification of sources and methods of financing. The necessity of the formation based on milk and milk processing plants integrated business associations vertical type, which will allow to significantly increase the funding of projects of technical and technological modernization and infrastructure dairy subcomplex.

Key words: financial security, subsidy, dairy cattle, dairy companies, investment, vertically integrated entrepreneurial association.

Божидарнік Т. В.

Божидарник Т. В.

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МОДЕРНИЗАЦИИ МОЛОЧНОПРОДУКТОВОГО ПОДКОМПЛЕКСА АПК УКРАИНЫ

В статье раскрываются проблемы развития молокопродуктового подкомплекса, обусловленные стагнационными процессами в аграрной сфере в 90-х гг. XX века. Анализируются основные аспекты финансовой поддержки государством процессов расширенного воспроизводства индустрии молочного скотоводства. Обоснованы основные приоритеты модернизации основных сегментов молокопродуктового подкомплекса с идентификацией источников и методов их финансирования. Доказана необходимость формирования на базе производителей молока и молокоперерабатывающих предприятий интегрированных предпринимательских объединений вертикального типа, что позволит существенно увеличить объемы финансирования проектов технико-технологической модернизации и развития инфраструктуры молокопродуктового подкомплекса.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, дотация, молочное скотоводство, перерабатывающие предприятия, инвестирование, вертикально интегрированные предпринимательские объединения.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Молокопродуктовий підкомплекс, який включає молочну промисловість та молочне скотарство, потребує модернізації з огляду на високий рівень зносу основного капіталу, морально застарілу техніко-технологічну базу заготівлі, первинної та поглибленої переробки молока. Уповільнення процесів модернізації даного сегмента господарського комплексу відбулося у 90-х рр. XX ст., коли було зруйновано значну кількість крупнотоварних сільськогосподарських підприємств, що спеціалізувалися на молочному скотарстві та згорнули свою діяльність молокопереробні підприємства на найбільш депресивних територіях.

На даний момент проблема модернізації молокопродуктового підкомплексу надзвичайно актуалізувалася з огляду на необхідність виробництва молока та молокопродуктів, які відповідають стандартам міжнародних торговельних та економічних об'єднань. Модернізації, реконструкції та технічного переоснащення потребує лівова частка виробничого устаткування як у сфері заготівлі та зберігання сирого молока, так і у сфері його переробки. Суб'єкти господарювання не володіють достатніми обсягами внутрішніх джерел фінансового

забезпечення модернізації техніко-технологічної бази молочного скотарства та молокопереробки. З огляду на це, однією з основних проблем реформування молокопродуктового підкомплексу є розробка методологічних засад та інституціонального забезпечення диверсифікації джерел фінансового забезпечення проектів модернізації техніко-технологічної бази на всіх стадіях молокопродуктового ланцюга.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Необхідність модернізації основних сегментів молокопродуктового бізнесу вимагає обґрунтування шляхів та методів нарощення обсягів фінансового забезпечення проектів реконструкції, технічного та технологічного переоснащення, будівництва нових сучасних молочнотоварних комплексів як у сфері молочного скотарства, так і у сфері молочної промисловості. Механізм надання державою фінансових преференцій у попередні періоди не дав значного поштовху процесам розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу молокопродуктового підкомплексу.

Більшість дослідників проблем розвитку вітчизняного молокопродуктового підкомплексу сходяться на тому, що цілу низку виробничо-технічних, організаційних та соціальних проблем розвитку молочного скотарства і молочної промисловості можна було б подолати за наявності адресної системи державних дотацій суб'єктам молочарського бізнесу, незалежно від їх розмірів, форм власності і господарювання [4; 6–10]. На думку М. Ільчука, малоєфективним є підхід до розв'язання кризових проблем в АПК країни лише за допомогою механізму дотацій і субсидій в аграрному секторі економіки [5].

Дискримінаційна, за своєю суттю, і половинчата, за формою сучасна система дотування процесів нарощення потенціалу молочного скотарства й виробництва молока ще більше поглиблює колізії, які виникли в 90-х рр. і посилились у 2000-х рр. в інституціональній структурі молочного сектора. Однією з передумов такої викривленої політики субсидування суб'єктів молочарського бізнесу є неправильне розуміння ролі молочного скотарства та молокопереробки в розширеному відтворенні продуктивних сил регіонів і локальних утворень.

Сьогодні центр тяжіння у фінансуванні проектів модернізації молокопродуктового підкомплексу має поступово переміщатися в площину залучення ресурсів фінансово-кредитних установ та

підприємницьких структур. Необхідним є формування нових інституціональних форм молокопродуктового бізнесу, здатних забезпечити більш високу концентрацію фінансових ресурсів.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування необхідності підвищення техніко-технологічного рівня виробництва та переробки молока, оцінка державної підтримки процесів розширеного відтворення потенціалу молочного скотарства та молочної промисловості, визначення пріоритетних напрямів модернізації основних сегментів молокопродуктового підкомплексу та виявлення джерел їх фінансового забезпечення.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Негативним моментом розвитку молокопродуктового підкомплексу стали стагнаційні процеси в аграрній сфері на початку 90-х рр. ХХ ст., які супроводжувалися скороченням поголів'я молочних порід ВРХ, руйнацією техніко-технологічної бази молочнотоварних сільсько-господарських підприємств, дестабілізацією роботи підприємств молочної промисловості. Тривалий час спостерігався значний дисбаланс між потребами й інтересами безпосередніх виробників молока і молокопереробних підприємств, що не дозволяло сформувати тісні зв'язки у молокопродуктовій вертикалі і, тим самим, забезпечити конкурентні переваги над іноземними виробниками.

Загострення глобальної продовольчої кризи відкриває значні потенційні можливості для експансії продукції підприємств молокопродуктового підкомплексу України на ринки окремих регіонів світу, оскільки в нашій країні існують достатні природно-ресурсні, виробничо-технічні та науково-дослідні передумови для розширеного відтворення потужностей з виробництва молока та молокопродуктів [2]. Щоб використати ці конкурентні переваги молокопродуктовий підкомплекс має бути переведений на нову технологічну основу, для чого необхідно диверсифікувати джерела фінансування проектів модернізації індустрії молочного скотарства та молокопереробних підприємств.

Незважаючи на задекларовані принципи щодо будівництва потужних тваринницьких комплексів, призначених для розширеного відтворення молочного поголів'я, на практиці цей процес відбувається дуже повільно і не має масового характеру. Це пов'язано з тим, що в попередні періоди відбулися доволі суперечливі зрушення щодо

перерозподілу цілісних майнових комплексів колишніх колгоспів та радгоспів і не було відпрацьовано механізму стимулювання державою будівництва сучасних молочнотоварних ферм.

У першому випадку це проявилось в розпаюванні виробничо-технічної бази молочних ферм між колишніми працівниками сільськогосподарських підприємств, що прискорило їх руйнацію, а в кращому випадку вони змінили своє функціональне призначення. У другому випадку держава в особі відповідних управлінських структур тривалий період не наважувалася впроваджувати механізми відшкодування сільськогосподарським виробникам витрат, які стосувались будівництва та монтажу сучасних молочних ферм. Тому й не дивно, що значна кількість сільськогосподарських підприємств, які в радянський період спеціалізувалися на молочному скотарстві, яке є більш затратним, ніж рослинництво, переорієнтувалися на виробництво зернових. У 2011 р. уряд намагався надолужити втрачене шляхом відшкодування половини витрат на будівництво сучасних молочних ферм [1].

Масова переорієнтація сільськогосподарських підприємств на виробництво зернових культур запрограмувала і їх пріоритети щодо інвестиційної діяльності. Обсяг інвестицій у впровадження прогресивних технологій утримання і годівлі худоби та формування високопродуктивного стада був мізерним за винятком підприємств, наближених до міст-мільйонерів, які виступали стратегічними партнерами потужних молокопереробних підприємств. Подолання цього негативного явища стане можливим у разі розробки регіональних програм розвитку молочного скотарства на основі державно-приватного партнерства, оскільки молочний сектор ще не став інвестиційно привабливим для компаній, які спеціалізуються на агропродовольчому бізнесі.

Занепокоєння викликає посилення в останні періоди проявів опортуністичної поведінки молокопереробних підприємств у відношенні до виробників молока, особливо особистих селянських господарств, а також, у деяких випадках, опортуністичних дій останніх. Особливо це проявляється, коли виникає змова між потужними молочними компаніями (як це мало місце у 2010 р. щодо підняття закупівельних цін на молочну сировину). Виробник молока за таких умов піднімає ціну для менш потужних молокопереробних підприємств, що, в кінцевому рахунку, призводить до зростання цін на

готову молочну продукцію. Це мультиплікативно відображається на скороченні обсягів продажу через низьку купівельну спроможність громадян (тим більше, коли наслідки впливу світової економічної кризи на національну економіку ще не подолано).

Синдром отримання «швидких» прибутків і тактичного виграшу на цільових ринках призвів до рентоорієнтованого характеру ведення молочарського бізнесу. Це призвело до ліквідації низки науково-дослідних та племінних господарств по виведенню нових порід молочних корів, що в довгостроковому періоді однозначно позначиться на конкурентних перевагах вітчизняного молочного сектора. Вже зараз мають місце прояви погіршення породної структури молочного стада більшості сільськогосподарських підприємств, не кажучи вже про одноосібні селянські господарства.

Вітчизняний молокопродуктовий підкомплекс потребує масштабної техніко-технологічної модернізації, оскільки може втратити традиційні для себе ніші не лише на ринках інших країн, а й на вітчизняному ринку внаслідок послаблення конкурентних переваг, зумовленого вищим технічним та технологічним рівнем виробництва молочної продукції основними конкурентами. Пріоритетними напрямками модернізації молокопродуктового підкомплексу виступають технічне і технологічне переозброєння індустрії молочного скотарства та інноваційно-технологічна модернізація молокопереробних підприємств.

Розвиток молочного скотарства вимагає будівництва мобільних молочних ферм із апробованими закордонною практикою сучасними методами годівлі, утримання та доїння корів, що знизить трудомісткість та енергомісткість виробництва сирого молока, зведе до мінімуму його втрати та підвищить якість. Для забезпечення процесів технічного та технологічного оновлення матеріально-технічної бази молочного скотарства доцільно забезпечити налагодження випуску техніки для впровадження сучасних технологій виробництва тваринницької продукції та кормів на вітчизняних підприємствах сільськогосподарського машинобудування [3].

Потребує розширення перелік техніки й обладнання, які мають постачатися сільськогосподарським виробникам на умовах фінансового лізингу. Необхідно запровадити диференційовану компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та технологічного обладнання для молочного скотарства залежно від її складності та

пріоритетності, в першу чергу для підприємств, що займаються селекційно-плеємною роботою. Держава має унормувати систему кредитування для придбання тваринницької техніки та обладнання суб'єктами аграрного бізнесу, які працюють на основі державно-приватного партнерства, а також стимулювати заходи щодо збереження, відновлення, технічного переозброєння, реконструкції, модернізації і раціонального використання виробничих потужностей.

Основними методами та інструментами модернізації техніко-технологічної бази та інфраструктурного забезпечення розширеного відтворення потенціалу молочного скотарства мають стати: підтримка виробників молока шляхом надання прямих субсидій в разі придбання високотехнологічного обладнання для зберігання молока (ця норма має поширюватися як на сільськогосподарські підприємства і особисті селянські господарства, так і на обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи); сприяння розвитку виробничої інфраструктури, що передбачає виділення державних коштів на проведення заходів довгострокового характеру, які спрямовуються на розбудову молоко-приймальних пунктів та системи транспортування молока (в першу чергу це стосується депресивних територій та територій, найбільш віддалених від районних центрів та великих міст).

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування мають розробити проекти виділення інвестицій за рахунок регіональних бюджетів і бюджетів крупних міст на розбудову сільськогосподарських організацій молочного напрямку, що входять в їх сировинну зону та впроваджують сучасні технології переробки молока [1]. Це дасть можливість поставити виробництво сирого молока на індустріальну основу і підвищити рівень його товарності і відповідно закупівельної ціни. Необхідно розробити механізм здійснення заставних операцій по молочних продуктах разом з механізмом закупівельних і товарних інтервенцій, що сприятиме створенню гарантованого ринку збуту цієї продукції, отриманню сільськогосподарськими організаціями і молокопереробними підприємствами позик, необхідних для нарощування селекційно-генетичного потенціалу тварин та модернізації застарілого технологічного устаткування.

Передувати запропонованим вище напрямам модернізації індустрії молочного скотарства має реалізація комплексу заходів, які створять передумови для переведення даного сегмента молоко-

продуктового підкомплексу АПК на інноваційну модель розвитку, а саме: розробка норм проектування конкурентоспроможних молочних комплексів і ферм; впровадження технічних регламентів та стандартів технологічних процесів у молочному скотарстві, адаптованих до міжнародних вимог; створення інформаційної бази даних про найбільш конкурентоспроможні об'єкти інвестування в галузі молочного скотарства; впровадження інноваційних проектів розвитку молочного скотарства шляхом законодавчого визначення територій пріоритетного розвитку молочного скотарства; розробка механізму економічного стимулювання розвитку продуктивної кормової бази для розвитку тваринництва.

Пріоритетними напрямками модернізації матеріально-технічної бази молокопереробних підприємств є: автоматизація процесів виробництва молочної продукції, установка сучасного технологічного обладнання; впровадження сучасних систем фільтрації, знищення мікроорганізмів у зовнішньому середовищі; використання сучасних матеріалів упаковки, що дозволяють збільшити терміни зберігання продукту; зміна технології виробництва деяких видів молочних продуктів шляхом внесення прискорювачів процесів дозрівання сирів, підсилювачів смаку та харчових барвників; розробка та впровадження у виробництво комбінованих продуктів з частковою заміною молочного жиру рослинним; розробка нового покоління високоякісних і безпечних молокопродуктів із заданими функціональними характеристиками [3].

На відміну від модернізації індустрії молочного скотарства модернізація молокопереробних підприємств потребує значно більше фінансових ресурсів. Обмежені бюджетні можливості держави не дають змоги повною мірою фінансово підтримувати процеси техніко-технологічної перебудови молочної промисловості, тим більше більшість суб'єктів даного сегмента національного господарства перебуває у приватній власності. Відсутність тривалий період відповідності вітчизняної молочної продукції стандартам і регламентам міжнародних торгівельно-економічних об'єднань зробила дану галузь не надто привабливою для іноземних інвесторів, тому ймовірність суттєвого нарощення обсягів іноземних інвестицій в молочний сектор є надто низькою.

Кризові явища на ринку позикового капіталу ускладнюють можливість отримання молокопереробними підприємствами

кредитних ресурсів за прийнятними процентними ставками. Найбільш ефективним способом збільшення обсягів фінансування проектів модернізації виробничо-технічної бази молокопереробних підприємств є створення інтегрованих підприємницьких структур як вертикального, так і горизонтального типу. Найбільший ефект щодо нарощення обсягів фінансового забезпечення реалізації проектів реконструкції та модернізації молочної промисловості дасть створення вертикальних інтеграційних утворень, які передбачають об'єднання підприємств всіх стадій молокопродуктового ланцюга.

Переваги формування інтегрованих об'єднань підприємств вертикального типу у молокопродуктовому підкомплексі полягають в наступному: молокопереробні підприємства надійніше забезпечуються сировиною, що спонукає до зростання обсягів виробництва та випуску нових видів продукції, зменшення непродуктивних втрат молока; сільськогосподарські виробники одержують можливість вчасно і в повному обсязі реалізовувати вироблену продукцію на прийнятних для них умовах; зростає ймовірність залучення інвестиційно потужних альянсів з інших галузей, що вкладатимуть свої ресурси у молокопродуктову вертикаль (тим більше, що термін окупності капіталу тут доволі короткий); підвищення рівня концентрації виробництва, що дозволить збільшити рівень товарності продукції особистих селянських господарств і сприятиме вирішенню проблеми модернізації виробничо-технічної бази заготівлі і зберігання молока; прискорення процесів доставки заготовленого молока на переробні підприємства, зменшення простоїв автотранспорту на молокоприймальних пунктах.

Створення вертикально інтегрованих підприємницьких об'єднань дасть можливість сформувати консолідовані інвестиційні фонди для будівництва капіталомістких інфраструктурних об'єктів, покликаних обслуговувати всю молокопродуктову вертикаль та знижувати транзакційні витрати як виробниками сирого молока, так і виробниками молокопродуктів. В першу чергу, це стосується будівництва потужних логістичних центрів поблизу великих міст та на територіях підвищеної урбанізації для зберігання молочної продукції в значних обсягах, що дозволить уникнути можливості дефіциту молочних продуктів у зв'язку з різкими коливаннями закупівельних цін на молочну сировину.

Висновки. Молокопродуктовий підкомплекс АПК є тим сегментом аграрної економіки України, який за останні двадцять років

помітно втратив не тільки за кількісними показниками (поголів'я худоби, основні засоби, обслуговуючий персонал, виробництво молокосировини), а й за якісними (технології, кормова база, якість продукції тощо), результатом чого стало вагоме збільшення частки сирого молока, що надходить з особистих господарств населення і не відповідає технічним регламентам міжнародних торгівельно-економічних об'єднань.

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває завдання модернізації основних сегментів молокопродуктового підкомплексу на основі впровадження інноваційних технологій виробництва, зберігання та переробки молока, сучасних організаційно-правових форм інтеграції виробників молока та молокопереробних підприємств, перевірених світовою практикою та апробованих до вітчизняних реалій інструментів державної фінансової підтримки молочного скотарства.

Успішна модернізація молокопродуктового підкомплексу стане можливою через диверсифікацію джерел фінансового забезпечення впровадження сучасних інноваційних проектів техніко-технологічної перебудови індустрії молочного скотарства та матеріально-технічної бази молокопереробних підприємств. Поряд з інструментами державної фінансової підтримки мають використовуватися фінансово-кредитні важелі шляхом виходу суб'єктів молокопродуктового бізнесу на ринок позикового капіталу, а також кошти консолідованих інвестиційних фондів вертикально інтегрованих підприємницьких об'єднань, створених на базі виробників молока та молокопереробних підприємств.

1. Божидарнік Т. Модернізація індустрії молочного скотарства: механізми та ресурсне забезпечення / Т. Божидарнік // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 66–67.
2. Божидарнік Т. Проблеми та пріоритети розвитку молокопереробних підприємств в сучасних умовах господарювання / Т. Божидарнік // Економіст. – 2011. – № 1. – С. 39–41.
3. Божидарнік Т. В. Інновації в молочному секторі світової економіки та їх роль у розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України / Т. В. Божидарнік // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія «Фінанси і кредит». – 2011. – №1. – С. 157–170.
4. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / О. М. Бородіна, С. В. Кирилук, О. Л. Попова та ін. // За ред. О. М. Бородіної. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2008. – 264 с.
5. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. – К. : Нічлава, 2004. – 312 с.

6. Крисанов Д., Водянка Л. Інноваційна діяльність та зношувально-відтворювальні процеси в харчовій промисловості / Д. Крисанов, Л. Водянка // Економіст. – 2010. – №9. – С. 26–29.
7. Пасхавер Б. Й., Шубравська О. В., Молдаван Л. В. та ін. Виклики та шляхи агропродовольчого розвитку // За ред. академіка УААН Б. Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. – 432 с.
8. Саблук П. Т. Концептуальні аспекти модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – №8. – С. 3–9.
9. Чопенко В. Молочні ріки з відкотними берегами / В. Чопенко // Дзеркало тижня. – 2011. – №3. – С. 8.
10. Шобаніна О. В. Інвестиційне забезпечення розвитку продовольчого підкомплексу АПК / О. В. Шобаніна // Економіка АПК. – 2007. – №2. – С. 56–61.